

سفر نامه

وجه تسمیه تونل کندوان چیست؟

پاسداشت مخروطی نشین ها

آرزو احمدزاده، راهنمای طبیعت گردی

به یاد دارم سال گذشته در چنین روزهایی بود که سفری به استان آذربایجان شرقی داشتیم و بعد از بازدید از دیدنی های شهر تبریز که نیمی از روزمان به پرسه زدن در بازار قدیمی شهر و لذت بردن از معماری بی نظیرش گذشت، نهار ادر یک غذاخوری قدیمی صرف کردیم و راهی شهر سهند شدیم. محل اقامتی که از قبل هماهنگ کرده بودیم در سهند بود و بعد از پیدا کردن آدرس و خوش و بش با صاحبخانه، کوله هامان را گذاشتیم و آبی به سر و صورتان زدیم و دوباره سوار ماشین شدیم و به سمت روستای کندوان به راه افتادیم. این روستا به دلیل معماری منحصر به فردش یکی از جاذبه های دیدنی این منطقه است. معماری بومی روستای کندوان معماری صخره ای است که در اثر فعل و انفعالات آتشفشانی کوه های سهند ایجاد شده اند. توده ها و گدازهای مذاب آتشفشانی، به وسیله باد، برف و باران در طول هزاران سال تممادی شکل گرفته و چنین صخره های مخروطی شکلی را به وجود آورده اند و روستاییان با کندن صخره ها و ایجاد اتاق در دل سنگ، محلی امن جهت سکونت برای خود ساخته اند. این روستا به سبب ویژگی معماری صخره ای و بافت مخصوص آن در فهرست آثار ملی کشور نیز به ثبت رسیده است. کندوان یکی از سه روستای صخره ای جهان است، یکی در کاپادوکیه ترکیه و دیگری در داکوتا آمریکا قرار دارند، اما آنچه که کندوان را نسبت به دیگر نمونه ها منحصر به فرد و متمایز ساخته است جاری بودن زندگی مردم در قالب بافت قدیمی و صخره ای روستا است و به همین علت کندوان در دنیا یک استثنا به حساب می آید. اجزای خانه ها شامل تنور، اتاق ها، صندوق خانه و آشپزخانه است و قطر دیوار هابین ۲ تا ۳ متر است.

راه رفتن در کوچه های باریک کندوان و لایه لای این مخروطه ها لذتی وصف ناپذیر دارد. بوی نان تازه از تنور خانهای بیرون می آید، با کنجکاوای از کنار خانه رد می شوم اما صدایی از پشت سرم می شنوم که زن صاحبخانه ما را به داخل خانه مخروطی اش و خوردن نان تازه از تنور بیرون آمده دعوت می کند. این اولین بار است که وارد خانه ای با چنین معماری می شوم. من ها و جو و واج به در و دیوار خانه نگاه می کنم و عکسی توجه ام را به خود جلب می کند. عکس دسته جمعی قدیمی از کارگرانی بیل و کلنگ به دست که در پایین عکس نوشته شده بود «کارگران تونل کندوان جاده چالوس» چشمانم از تعجب گرد شده بود که زن صاحبخانه گفت: «عکس پدر بزرگمه». و نشست و تمام ماجرا را بر ایمان تعریف کرد. در زمان پهلوی اول افرادی از طرف دولت به روستایی آیندو از مردان روستا که در کندن مخره و سنگ در ساخت خانه هایشان تبحر داشتند در خواست می کنند در ساخت تونلی در جاده چالوس کمک کنند. مردان روستا برای مدت سه سال از روستا رفته و در ارتفاعات و سرما جاده چالوس مشغول کندن کوه با بیل و کنگ و سنگ می شوند. سرانجام در ۱۲۷ اردیبهشت سال ۱۳۱۷ تونل افتتاح می شود و به پاس زحمات اهالی روستا، تونل را به نام آنان «کندوان» نامگذاری کردند. همیشه تشابه اسمی تونل کندوان و شهر کندوان برایم سوال بود و حالا در بهترین نقطه ممکن بودم برای پاسخ سوالم. از زن مهربان خدا حافظی کردیم و دوباره در کوچه پس کوچه ها مشغول پرسه زدن شدیم. ولی اینبار صدای کلنگ و تیشه در گوشم می پیچید و خاطره کودکی هایم در پشت چراغ قرمز تونل باریک و یک طرفه کندوان در ذهنم زنده می شد. تونلی که با تیشه سه سال ساخته شد و پروژه عریض کردنش با ادوات امروزی بیش از هفت سال به طول انجامید. نمی دانم تیشه هاشان جادویی بوده یا عزمشان راسخ؟

این رو در صد راه اندازی کارگاه های مرمئی در مجموعه هستیم که نیازمند زیر ساخت است. با توجه به آنکه یافته های باستان شناسی شهر سوخته خیلی زیاد است اشیایی که قابلیت نمایش دارند در موزه ها به نمایش در می آیند و اشیایی که قابلیت مطالعاتی دارند در کارگاه های مرمت مورد مطالعه و حفاظت و مرمت قرار می گیرند. از طرف دیگر شهر سوخته تنها مرکز گیاه باستان شناسی کشور رانیز در خود جای داده است، سایر سایت های کشور نیز یافته های خود در این حوزه را برای مطالعه به مرکز شهر سوخته می فرستند. همچنین او از بازپیرایی موزه شهر سوخته نیز خبر داد و در خصوص وضعیت موزه شهر سوخته گفت: بازپیرایی موزه را انجام دادیم. چنانکه بر اساس یافته های جدید باستان شناسی موزه گردانی انجام شد و اشیای شاخص تر را برای نمایش گذاشتیم و در عین حال بخشی به نام تداعی زندگی در شهر سوخته گمنواوری در نمایش است و با ترکیب نور و سایه است را اجرا کردیم. تصویر شماتیکی از زندگی مردم در جهان باستان روی تابلوهایی که پشت آن لامپ روشن می شود، به نمایش گذاشته شده که مورد توجه بازدید کنندگان کودک و نوجوان قرار گرفته است.

کتاب از نوع باستان شناسی شهر سوخته

سید منصور سید سجادی (مسئول کاوش های باستان شناسی در شهر سوخته) نیز با اشاره به آنکه اخیرا سه کتاب جدید درباره باستان شناسی سیستان و بلوچستان منتشر شده است، گفت: کتاب اول مجموعه مقالاتی در باره کاوش های اخیر شهر سوخته است که به کوشش من و انریکو اسکالونه به دو زبان فارسی و ایتالیایی و چکیده هایی به فارسی، انگلیسی و ایتالیایی منتشر شده است. مجموعه ۱۲ مقاله به فارسی ۱۱ مقاله به ایتالیایی در این کتاب منتشر شده است که اعضای گروه باستان شناسی شهر سوخته نوشته اند. عمده مقالات این کتاب درباره مطالعات میان رشته ای است. این کتاب از طرف گروه باستان شناسی شهر سوخته و پژوهشکده باستان شناسی و دانشگاه سالتوی ایتالیا منتشر شده است.

او ادامه داد: کتاب دوم به نام هشت گفتار در باستان شناسی سیستان و بلوچستان و دارای هشت فصل است. کتاب مزبور قبلا در سال ۱۳۷۴ منتشر شده بود اما با توجه به کاوش ها سال های اخیر فصول چهارم و پنجم کالاب نویسی شد و سایر فصول نیز مورد بازبینی قرار گرفت. از مشخصات این کتاب، کتابنامه مفصل آن در باره سیستان و بلوچستان است. کتاب از سوی انتشارات پل فیروزه موسسه آبی پارسی در ۸۷ صفحه منتشر شده است.

سید سجادی در خصوص سومین کتابی که در این خصوص منتشر شده است نیز گفت: کتاب سوم، ترجمه کتاب کاوش ها تپه بمپور نوشته بیاتریس دکاردی است که نتایج کاوش های خود در این تپه بلوچستان را در این کتاب آورده است که منبعی کلیدی و بسیار مهم درباره باستان شناسی بلوچستان به شمار می رود. این کتاب توسط حسین مرادی (باستان شناس و معاون گروه باستان شناسی شهر سوخته) به فارسی ترجمه شده است. کتاب بمپور از سوی انتشارات پل فیروزه موسسه آبی پارسی منتشر شده است.

گرفت و آنچه که به عنوان سنت سفال شهر سوخته می شناسیم شکل و شمایل خود را پیدا کرد. البته در لایه های بالایی کاوش ها مهره های سنگی یک گردنبند رانیز بدست آوریم که با توجه به آنکه در لایه های بالایی کشف شد قدمت آن به ۵ هزار سال پیش نمی رسد.

باستان شناسان در شهر سوخته چه می کنند؟

مدیر پایگاه میراث جهانی شهر سوخته با اشاره به ادامه کاوش باستان شناسان در بخش مسکونی و یادمان این پایگاه گفت: بررسی یافته های جدید توانستیم به اطلاعاتی از دوره های نخست استقرار در شهر سوخته دست یابیم. در این میان بازپیرایی موزه شهر سوخته را در دست داریم. مجید کلاوری با اشاره به آنکه طی دوساله گذشته که مسؤولیت این پایگاه را به عهده گرفته است مجموعا حدود ۵۰ میلیون ریال از منابع ملی در معاونت میراث فرهنگی کشور و حدود ۳۰ میلیون ریال از منابع استانی در حوزه زیر ساختی معاونت سرمایه گذاری استان جهت شهر سوخته و حریم منظر آن اعتبار تخصیص داده شده است، گفت: شهر سوخته تنها سایت باستان شناسی کشور است که حفاری علمی باستان شناسی آن به شکل مستمر تقریبا همه ساله متوقف نشده و ادامه دارد. هر سال هیات مشترک باستان شناسان ایرانی و ایتالیایی، به سرپرستی سید منصور سجادی بنا به مجوز صادره از سوی پژوهشگاه میراث فرهنگی کشور اقدام به انجام این مهم می کنند.

کلاوری با اشاره به آنکه کاوش های انجام شده، قطعانیا زماند حفاظت است، گفت: اولویت نخست کار ما در پایگاه میراث جهانی شهر سوخته حفاظت از این بخش ها بود. از سوی دیگر شهر سوخته یک سایت میراث جهانی است و توقعی که از آن وجود دارد در قراتر از سایر سایت های ملی کشور است. بنابراین توجه به زیر ساخت های لازم اولویت بعدی است که بر اساس طرح های مصوب از جمله سایت موزه شهر سوخته، پلان مدیریتی آن و... سیاست گذاری اصلی مشخص و اولویت بندی شده است.

بر اساس چشم انداز کوتاه مدت، میان مدت، دراز مدت ما پروژه های عمرانی – زیر ساختی را در دستور کار داریم بر این اساس با همکاری معاونت سرمایه گذاری و طرح های استان بازسازی امفی تئاتر شهر سوخته که طی سال های گذشته دچار آتش سوزی شده و از بین رفته بود را آغاز کردیم و امیدواریم تا بهمن ماه ۹۹ آن را برای افتتاح آماده کنیم.

مدیر پایگاه میراث جهانی شهر سوخته ادامه داد: ضمن آن سعی ما بر آن بود تا بتوانیم شهر سوخته را تبدیل به محفلی برای آموزش دانشجویان باستان شناسی و مرمت آثار کنیم؛ از

حوزه فرهنگی که در پیش از تاریخ بین النهرین و خوزستان را به بلوچستان و پاکستان وصل می کرد. اشیایی باستانی از فرهنگی وسیع این باستان شناس اظهار کرد: از آنجا که موقعیت شکل گیری شهر سوخته در ۵ هزار سال پیش در سیستان و بلوچستان به گونه ای بود که زمین های کشاورزی وسیعی داشت و آب نیز در دسترس بود از این رو این منطقه پتانسیل خوبی برای سکونت و کشاورزی در اواخر هزاره چهارم داشت. از این رو افراد از مناطق مختلف به اینجا آمدند و ساکن شدند. طبیعتا هر یک از این افراد سنت های فکری، عقیدتی و مواد فرهنگی را خود به شهر سوخته آوردند. چنانکه علاوه بر آثاری که مربوط به مردمان بومی منطقه و ساکنان اصلی شهر سوخته است، سفال ها و اشیایی به دست آوریم که به احتمال خیلی زیاد از بلوچستان و پاکستان است. همچنین مواد فرهنگی به دست آوریم که ریشه آن به جنوب آسیای مرکزی مانند کپه داغ، مرو و حتی دوره نماز گاه ۳ (جنوب ترکمنستان) بازمی گردد.

به گفته مسئول کاوش در بخش مسکونی شهر سوخته، در لایه های پایینی کاوش های انجام شده، استخوان های حیوان های بزرگ مخصوص گاو، زیاد است. این یافته ها

یافته تنها سفال بانقش انسانی است که در شهر سوخته به دست آمده و از جمله یافته های نادر به حساب می آید. این سفال نیز متعلق به ۵ هزار سال پیش است. این نقش مشابه با نقوش انسانی اسپیدژ در نزدیکی ایرانشهر و بمپور یافته های ماقطعات سفال، پیکرک، اثر مهر، اشیا و ابزارهای سنگی، ابزارهای چوبی است. پیکرک های بدست آمده، انسانی و حیوانی هستند که بازتاب دهنده سنت های پیکرک سازی آسیای میانه و جنوب ترکمنستان ۵ هزار سال پیش و بازتاب دهنده سنت های بومی شهر سوخته و البته چند قطعه که بازتاب دهنده سنت های خوزستان و بین النهرین است. پیکرک های حیوانی بعضا گاو، گوسفند و گراز است و پیکرک های انسانی زن و مرد است. پیکرک های زن ها در حال نشسته و ایستاده است و پیکرک های مرد ها نیز همان استایل فیگوراتیو شهر سوخته است که ایستاده هستند و بعضا یک شال به دور کمرشان بسته شده. پیکرک های مرد با دستان باز و کشیده که شکل

سر و بدن آنها مانند یک مار است که بدنش را افراشته کرده، در عین حال با یکسری مهرهای آغاز ایلامی روبه رو شدیم که نقشی از گل های چهار پر را نشان می دهند. این مهرها نشان از ارتباط شهر سوخته با مناطق غربی ایران مانند خوزستان و فارس را در سه هزار سال پیش از میلاد نشان می دهد. همچنین سفال هایی به دست آوردیم که گواهی بر تاثیر فرهنگ های همجوار بر دوره شکل گیری شهر سوخته هستند.

وی با اشاره به کشف تعداد اندکی سفال سالم در بخش شرقی منطقه مسکونی شهر سوخته گفت: این سفال ها بومی شهر سوخته هستند. البته ۹۹٪ سفال های به دست آمده قطعه سفال هستند و سفال سالم نیستند چرا که این اشیاء در عمق بیش از ۴ متری به دست آمده اند و بر اثر فشار خاک شکسته اند. البته در لایه های قدیمی این بخش موفق شدیم تیرک های چوبی درخت گز را پیدا کنیم که نشانی از سوختگی ندارند اما پوسیده اند. احتمال می دهیم بعد از پایان این دوره و تخریب های انجام شده آوار زیر خاک دفن و دوره های بعد روی لایه های بعدی شکل گرفته است.

مسئول کاوش در بخش مسکونی شهر سوخته در ادامه از کشف یک قطعه سفال بانقش انسانی خبر داد و گفت: این یافته تنها سفال بانقش انسانی است که در شهر سوخته به دست آمده و از جمله یافته های نادر به حساب می آید. این سفال نیز متعلق به ۵ هزار سال پیش است. این نقش مشابه با نقوش انسانی اسپیدژ در نزدیکی ایرانشهر و بمپور یافته های ماقطعات سفال، پیکرک، اثر مهر، اشیا و ابزارهای سنگی، ابزارهای چوبی است. پیکرک های بدست آمده، انسانی و حیوانی هستند که بازتاب دهنده سنت های پیکرک سازی آسیای میانه و جنوب ترکمنستان ۵ هزار سال پیش و بازتاب دهنده سنت های بومی شهر سوخته و البته چند قطعه که بازتاب دهنده سنت های خوزستان و بین النهرین است. پیکرک های حیوانی بعضا گاو، گوسفند و گراز است و پیکرک های انسانی زن و مرد است. پیکرک های زن ها در حال نشسته و ایستاده است و پیکرک های مرد ها نیز همان استایل فیگوراتیو شهر سوخته است که ایستاده هستند و بعضا یک شال به دور کمرشان بسته شده. پیکرک های مرد با دستان باز و کشیده که شکل

به خاک بکر برسیم و این اولین بار بود که حفاری های باستان شناسی تا عمق خاک بکر پیشرفت. لایه نگاری های اولیه و گردآوری اطلاعات، مواد و داده ها انجام شد. در حال حاضر نیز منتظر نتایج تست تاریخ گذاری رادیو کربن هستیم. این بخش به همت پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری انجام شده است. هر چند فکر می کنیم ممکن است نمونه هایی با تاریخ هایی قدیمی تر از ۳۰۰۰ یا ۳۲۰۰ پیش از میلاد نیز به دست آورده باشیم.

این باستان شناس در پاسخ به این سوال که با توجه به رسیدن به خاک بکر در بخش شرقی منطقه مسکونی شهر سوخته آیا توانستیم به این پرسش پاسخ دهیم که نخستین ساکنان شهر سوخته چه افرادی بودند، گفت: هنوز به لحاظ ژنتیکی به این پاسخ دست پیدا نکرده ایم اما بر اساس مطالعاتی که در گورستان انجام شد و مطالعات ژنتیک باستان شناسی بسیار محدودی که روی اسکلت های شهر سوخته انجام شد، می دانیم این آدم ها ارتباط هایی با آسیای مرکزی و جنوب ترکمنستان امروزی داشتند. حتی باناخیه افغانستان و جنوب آن یعنی بلوچستان و مکران داشتند. حتا این احتمال را می دهیم که از خوزستان و بین النهرین نیز افرادی برای سکونت به منطقه آمده باشد.

آخرین یافته های باستان شناسی شهر سوخته

مرادی در خصوص یافته های آخرین فصل کاوش در بخش شرقی منطقه مسکونی شهر سوخته نیز گفت: مانند همه بخش های شهر سوخته عمده به روند شکل گیری شهر سوخته و اینکه چگونه این شهر توانست تبدیل به یک محوطه سکونت بی بزرگ در فلات ایران شود، پی ببریم. او تصریح کرد: با توجه به ترانشه های کوچک که سال های قبل در بخش مسکونی شرقی برای بررسی زده بودیم، کاوش اخیر را با دقت بیشتری آغاز کردیم تا بتوانیم بیشترین اطلاعات را از دوره یکم شهر سوخته که ۳۲۰۰ تا ۳۰۰۰ پیش از میلاد را دربرمی گیرد به دست بیاوریم. در کارگاه های کاوش باستان شناسی با حفاری تا عمق چهار و چهار و نیم متر (۴۳ سانتیمتر) از سطح ترانشه موفق شدیم تا خاک بکر منطقه پیش برویم. این در حالی است که در حفاری های شهر سوخته در بخش مسکونی تاکنون نتوانسته بودیم

مسئول کاوش در بخش مسکونی شهر سوخته با اشاره به یافته های آخرین فصل کاوش در این محوطه میراث جهانی از کشف نخستین سفال بانقوش انسانی، پیکرک های حیوانی و انسانی و البته اثر مهر بانقش گل چهار پر خبر داد.

به گزارش خبرنگار ایلنا، آخرین فصل کاوش در شهر سوخته آبان و آذر ۱۳۹۸ رقم خورد تا تیم باستان شناسان بعد از سال ها کاوش در بخش های مختلف بخش مسکونی این بار به سراغ بخش شرقی منطقه مسکونی شهر سوخته بروند و به یافته های متنوعی از خرده سفال و نقش مهر گرفته تا پیکرک ها و زیورآلات و البته تنها سفال بانقش انسانی در شهر سوخته دست یابند.

حسین مرادی، دکترای باستان شناسی و مسئول کاوش در بخش مسکونی شهر سوخته، با اشاره به آنکه در آخرین فصل از کاوش در شهر سوخته به دلیل مسائل مالی و سولاتی که در ذهن باستان شناسان مطرح بود، کاوش در گورستان شهر سوخته انجام نشد، گفت: با مشورت و نظر سید منصور سید سجادی، کاوش ها را در بخش مسکونی شهر سوخته متمرکز کردیم. هر چند فصل های گذشته که در بخش مسکونی شهر سوخته کاوش داشتیم بخش های مرکزی و شمالی مورد کاوش قرار گرفت و این روند حدود ۱۰ سال به طول انجامید و گزارش ها و مقالات کشفیات نیز منتشر شد، اما در آخرین فصل کاوش، بخش مسکونی شرقی و بخصوص لایه های مرتبط با دوره یکم، که دوره شکل گیری شهر سوخته را شامل می شود را مدنظر قرار دادیم تا بتوانیم به روند شکل گیری شهر سوخته و اینکه چگونه این شهر توانست تبدیل به یک محوطه سکونت بی بزرگ در فلات ایران شود، پی ببریم.

او تصریح کرد: با توجه به ترانشه های کوچک که سال های قبل در بخش مسکونی شرقی برای بررسی زده بودیم، کاوش اخیر را با دقت بیشتری آغاز کردیم تا بتوانیم بیشترین اطلاعات را از دوره یکم شهر سوخته که ۳۲۰۰ تا ۳۰۰۰ پیش از میلاد را دربرمی گیرد به دست بیاوریم. در کارگاه های کاوش باستان شناسی با حفاری تا عمق چهار و چهار و نیم متر (۴۳ سانتیمتر) از سطح ترانشه موفق شدیم تا خاک بکر منطقه پیش برویم. این در حالی است که در حفاری های شهر سوخته در بخش مسکونی تاکنون نتوانسته بودیم